

1865 - 1965

Historik, upprättad till Hemsö kyrkas 100-årsjubileum den
3 oktober 1965 av komminister Nils Parkman.

"Man skall icke förakta en ringa början." Hur en kristen församling kunnat uppstå här på Hemsön med präst i Gudmundrå, sedermera i Högsjö, med sitt isolerade läge och med en vardag, som måste ha varit jagad av fattigdom och kamp för brödfödan, det är mig varken nödvändigt eller möjligt att redogöra för. Hemsö hade genom kungligt brev 1845 fått tillstånd att bilda en från Högsjö avsondrad kapellförsamling med egen predikant, och pastor J E Nordenberg kom som dess förste kapellpredikant ~~att~~ 1846.

Ett kapell fanns sedan 1600-talet vid Prästhushamn, förmodligen icke byggt av gävlefiskare, ty de hade genom kunglig resolution 1652 förbudits att vistas 9 mil norr och 9 mil söder om Härnösand. Detta kapell skulle tidiggre ha varit något slags fabriksbyggnad i Härnösand. Trots dess höga ålder flyttas dock detta kapell 1845 till den nuvarande kyrkplatsen och uppsattes "till ett provisoriskt rum för gudstjenstens hållande, ehuru till utseendet mera likt ett redskaps-hus, utan undertak, målning eller prydnad, än en kyrka," såsom kapellpredikanten J Naeslund beskriver det 1856. En ny kyrkobyggnad blev därför ganska snart aktuell. Det ekonomiska underlaget gav ingen uppmuntran. Befolkningen, som 1847 uppgick till c:a 450 själar, fördelades på "19 bönder, de fleste skuldsatte eller mindre bemedlade, 50 torpare och en mängd Bakstugu- och inhyseshjon samt strandfiskare, likaledes i torftiga omständigheter." Kyrkokassan innehöll, oaktadt gjorda sammanskott 185 Rd Bco."

Kyrkbygget började planeras redan 1848, igångsattes 1856 och kom att räcka i nio år. Detta kan synas vara symtom på både bristande medel och än mer bristande intresse. Men snarare var man alltför ivrig att få sätta igång. Man drömde om en stenkyrka, och 1848 föreligger beslut om framkörning av sten, 1849 begär man på vårtinget i Frånö laga insynning av kyrkplats och byggnadsmaterial "redan framkörd i betydlig mängd. Året därpå ansöker församlingen om rikskollekt, och häradshövdingen Carl Bergström på Sanna åtar sig att föra församlingens talan. 1855 föreslår pastor Naeslund antingen tegel, som tillverkas på ön, eller trä. Häradshövding Bergström upplyser, att Svartvik några år tidigare (1851 ?) fått "en anslående kyrka av trä med

eldställning" och föreslår socknemännen att resa dit och titta, vilket ock beslöts ske "efter slutad Slott-and."

I december 1855 utsågs en byggmästare Backlund att uppföra kyrkan, men bygget har säkerligen icke kommit igång förrän 1856, ty 4:e dag Pingst inlysas bönderna i Hultom och Utanö för att "försedda med skyfflor och jernstakar" planera området och lägga grunden. Ledare för bygget är nu byggmästaren J Wassberg, och möjligen är det hans förslagsritning man går efter. Hemmansägarna har den tyngsta bördan: 20 dagsverken pr år, torpare och inhyses försäkrar sig i juni 1856 om att icke behöva göra mer än 6 dagsverken pr år och inalles 24. Alltså troddes bygget vara klart inom 4 år, eller misstänkte man redan då, att det skulle dra ut på tiden. - För undanhållande bötdades med 1 Rdr Bco pr dagsverke.

Prästmötet i Härnösand 1856 avslög kapellpredikanten Naeslunds och församlingens begäran om stiftskollekt "med hänsyn till gällande författningar om villkoren för åtnjutande av slikt byggnadsunderstöd." Vad var det då som fattades i ansökningshandlingarna? Jo, församlingen hade börjat bygga utan att ha ritningen godkänd av kungliga byggnadsstyrelsen och fastställd av Kgl.Maj:t. Först i juni 1857 "förevistes församlingen den av Herr Konduktör A Nyström uppgjorda ritningen till kyrka härstädes, vilken enhälligt antogs att läggas till grund, och skulle Kungl. Maj:ts stadfästelse ansökas." Man skall väl inte nämna ordet svartbygge i sammanhanget, men tågordningen var lika djärv som olaglig. Hade man då hunnit göra så mycket åt byggnaden det första året? Ganska säkert, ty vid samma tidpunkt som ritningen ankommit, ännu icke fastställd, meddelas, att kyrkokassan är "medtagen" på grund av "årets kyrkobyggnad jämte fönster och dörrsnickning." Man beslutar låna.

Det delikata problemet med det i förväg påbörjade kyrkbygget tas upp på sockenstämma i juli 1861 av den nye kapellpredikanten Olof Nicolaus Wagenius. Han skriver i kyrkostämmans protokoll: "I anseende härtill, att vid nya kyrkobyggnaden åtskilliga afvikelser skett ifrån den av Kgl Maj:t i Nåder gillade ritningen fann undertecknad ordförande sig föranlåten att mot sådant afvikande nedlägga sin reservation. Härpå genmälte byggmästaren Wassberg och församlingsledamöterna, att de ändringar i och olikheter med den nådigt fastställda ritningen vore begångna redan 1856 och 1857 under då pågående byggnadsarbeten... Den godkända ritningen hade kommit först hösten 1857. Bygget var så långt framskridet, att församlingen icke utan stora kostnader skulle

kunna ändra redan utfört arbete." Wagenius ville icke kräva, att det redan utförda skulle göras om men ville icke ikläda sig ansvar för avvikelser, som skett, och anser sig förbunden att åtminstone reservera sig för ett uppembart överträdande. Redan vid sin ankomst 1858, då f.ö. rikskollekt och stamboksmedel beviljades genom kungligt brev, två, Wagenius sina händer men finner det i likhet med församlingen ogörligt att nu börja vrida byggandet i laglydig överensstämmelse med den fastställda planen.

Redan vid denna tid börjar predikstolens placering att spöka. Kapten Johan Börlin och hemmansägaren Eric Sjöström vill flytta predikstolen till östra långväggen eller åtminstone få bort de främre trapporna till läktarna. Då förslaget om predikstolens flyttning icke anammades av stämman, krävde Börlin, att man då för symmetris skull borde bygga en predikstolstrappa till. Likaså kräver samma motionärer, att tornet borde rivas och nyuppföras efter den kungliga ritningen, på Wassbergs bekostnad, då de menar, att ritningen fanns tillgänglig vid den tidpunkt (1861), då tornet byggdes. Stämman beslutar likväl fortsätta tornbyggnaden, vidare brädfodra kyrkan och ge målaren Carl Nyberg i Härnösand i uppdrag att vitmåla den. Det sistnämnda blef kanske inte verkställt förrän 1876. (En paragraf om kyrkan nödvändiga målning från 1872 är visserligen överkorsad men på sådant sätt, att man misstänker, att något minderårigt prästbarn varit framme i ett obevakat ögonblick.)

När började man ta kyrkan i bruk? I varje fall icke efter det den blivit invigd, ty det blev den icke. Men den 22 november 1857 beslutar sockenstämman upphandla ljus till nya kyrkans upplysande på juldagen. Troligtvis är det också Första Adventssöndagen detta år, som pastor Naeslund i ett längre anförande celebrerar församlingens nya gudstjänstrum. Och 1858 påtalas oordning av ungdomen på läktarna, ävensom vädjas till torparna att byavis skura kyrkan, "en lindrig och billig plikt hvart 4:e eller 5:e år."

Den utdragna byggheten skapar helt naturligt så småningom olust och dämpar den första iver. 1861 talas om den ringa arbetsstyrka, som sista tiden infunnit sig. Målningen kunde icke utföras genom gångled, utan man måste leja folk. 1863 hade oaktat skedda pålysningar under tvenne veckor ingen dagsverkskyldig infunnit sig. 1864 påbörjas inredningen med sniderier av en L E Hofrén, möjligen identisk med dåvarande kommunalstämмоordföranden på ön. Predikstolens tak skulle göras i kanikform i närmsta likhet med det i Nora kyrka. 1862 beslutar

stämman också anlägga bogård kring kyrkan. Olof Öhman och kyrkoverden Erik Bystedt i Hultom hade senare kört fram 40 lass stenh till denna mur, och man tänker sig först ett flätverk av träribbor ovan den en aln höga muren. 1865 blir det i stället ett plankstängsel, och snickaren P Tollbom ifrån Nora åtar sig att så en granhäck med två års garanti. (En hemmansägare begär att för den sträcka, som motsvarar hans selandstal, få anlägga tegelmur, oavsett om fortsättningen sker med bräder, ett erbjudande om ett lappverk, som pastor icke finner sig kunna acceptera.)

Åren närmast efter 1865 är fyllda av problem med församlingens skulder. Den indrages bl.a. i en långvarig process med häradsdomaren Israel Norberg i Västby, vilken utlånat 1500 riksdaler. Majoriteten vägrar återbetala lånet. Orsaken härtill torde sökas i det förhållandet, att kyrkbyggets räkenskaper under flera år icke reviderats och som under många och långa stämmor förorsakar "ett vidlyftigt ordande och disputering."

70- och 80-talen lämnar givetvis icke så många glimtar om kyrkan. Församlingen hade ju jämsides med kyrkobygget att också dra försorg om prästbostället och framförallt folkskoleväsendets ordnande. För kyrkans del får jag inskränka mig till de knapphändiga uppgifter, som kommer fram i visitationsprotokollen. (Om biskop A F Beckman den 15 september 1865 verkligen besökte Hemsö och avlyssnade en lektion i skolan, är det mig en gåta, varför han icke besökte kyrkan, än mindre invigde den. Är det avvikelserna från ritningen?) 1878 den 5 juli inställde sig biskop Lars Landgren på sin generalvisitation här och fann kyrkan "vara i gott skick med undantag av några smärre lyten, som nu voro under reparation. Kyrkans inre del vackert. Kyrkogård tillräcklig men en del deraf hade liksom kyrkan ej blifvit invigd... En liten kammarorgel i hjälpligt skick. Sittplatser 360 alnar."

1890 rapporteras nytt tak av järnplåt, ny stenfot och ny eldstad i sk. kristian. Biskop Martin Johansson vill nu undersöka, huruvida kyrkan är invigd, samt uppmanar församlingen att så fort som möjligt gå i författning om anskaffande av värmeanläggning. 1895 saknas fortfarande sådan "värmeapparat". Den kom året därpå. 1900 anmodar visitator, prästen Nordberg i Bjärträ, församlingen att flytta predikstolen, något som församlingen vid förnyad visitation 1905 av samme Nordberg motsatt sig i skrivelse till domkapitlet. 1903 hade tornet "efter ett ramponerande åskslag" reparerats och försetts med förgyllt metallkors. Detta "kors med kula" torde efter nämnda åsknedslag ha ersatt

den "kula med fisk", som i protokoll av 1902 föreslås bliva förgylld. Det är alltså den fisk, som nu sitter upphängd under läktaren. - 1920 säger biskop Lönegren: Kyrkan behöver renoveras.

Jag vill här nu icke gå närmare in på de för biskopen, pastor John Wiking, byggnadskommitténs ordförande, trädgårdsmästare K A Karlsson, kyrkorådet och församlingen i sin helhet så bekymmersamma förhandlingarna angående predikstolens placering, om vilka en av Gustaf Norberg på kyrkorådets uppdrag sammanställd tidningsurklippbok vittnar. Det märkliga är dock, att just denna kyrka, som byggdes olovandes vid sidan av fastställda ritningar, den prisas av byggnadsstyrelsen år 1924 för sin rena och enhetliga komposition, som icke bör brytas. Så faller utlåtandet i byggnadsstyrelsens andra förslag. Något år tidigare synes församlingens kyrkostämma ha gått in för flyttning av predikstolen, men nu rivs detta beslut upp på grund av både pietets- och sparsamhets-skäl.

För att behålla predikstolen på dess gamla plats måste man erhålla Kgl Maj:ts medgivande om dispens från vad kyrkolagen stadgar - förutom kyrkorummets teologi och all kyrklig praxis - . Sådan dispens fick församlingen också, och då var också biskopen oförhindrad att medgiva invigning, vilken förrättades av kontraktsprosten Nordling i Gudmundrå den 13 juni 1926.

Församlingen hade härmed icke fått nog av byggenskap. Samma byggnadskommitté, som handhaft kyrkorenoveringen, inlämnar strax efter kyrkoinvigningen förslag till ny kyrkogård och planering av den gamla. Likaledes går man i författning om prästgårdsreparation och byggande av bårhus, ritat av arkitekten David Frykholm i Härnösand och uppfört av Herman E. Holm och Nils Johan Bilander i Hemsö. På kyrkogårdsarbetena hade nedlagts 38000 kronor. Kyrkogården och gravkapellet invigdes av kontraktsprosten Broman i Ullånger 22 september 1929.

Men icke nog härmed. Församlingen tycks ha delat den unge komministern John Kullmans verksamhetslust, och man upptäcker, att också sockenstugan behöver renoveras. Denna sockenstuga med sin vackra Westman-portal hade byggts 1898 - 1899 av byggmästaren Eric Nyberg, som troligen gjorde personlig förlust på entreprenaden. 1927 renoverades församlingshemmet, som det nu enligt kyrkorådets protokoll skall kallas, och återinvigdes vid en julfest Annandag Jul samma år. Medlemmar av släkten Kempe ställde 1000 kronor till förfogande för dess dekorerings, och på så sätt kom Hampe Svanbergs målning och träskär-

ningar till stånd.

c -oOo-

Vi går tillbaka till kyrkan och tittar på inventarierna. Den äldsta klenoden är den lilla klockan i vapenhuset, men den är sent kommen till kyrkan, 1924 ?, och uppsatt 1953. Klockans ålder och tidigare historia är dunkel. Möjligen har den tillsammans med fabriks huset, som blev kapell i Prästhus, följt med dit ut. Det finns också uppgifter om att den år 1721 efter ryssarnas härjningar, varvid kapellet dock skonades, inbäddat som det lär ha varit i tät skog, kom tillbaka till Härnösand och "Gåddå till trivialskolans tjänst och sedan till en tredjedel försökter och omgjuten hos Catarina Meyer med rectoris M Roslings omkostnad år 1722." Återbördad till Prästhus användes den vid utrodden och vid hambönerna. Till kyrkan tas den som nämnts 1924, men året därpå begär fil.dr Erik Salvén att få klockan till Murberget. Kyrkorådet avslår anhållan, enär prästhusborna sagt sig vilja bygga upp en ny "galge." Den tanken blev väl icke verklighet, och nu sedan 1953 användes den vid tacksägelseklämtning i kyrkan.

Den stora klockan däremot har tjänstgjort i gamla kapellet. Den har sin egen pikanta historia, ty även Hemsö har haft sin klockefejd. Enligt protokoll 14 november 1847 hade bonden Olof Ersson i Utanö utlovat 300 Rdlr till klocka, en utfästelse, som han senare inför kyrkoherde Löfstedt i Gudmundrå prutat ner till 200, varvid kyrkoherden finner det påkallat att få skriftligt på den summan åtminstone. Den andre donatorn är bonden Olof Hansson i Dalom, som utlovar 100 Rdr. Inför stämman kräver nu Ersson som villkor, att hans efterlevande skall få välja bänkrum i kyrkan. Detta avslås av sockenmännen, "hollandes före, att hvar och en som i rätt avsikt besöker kyrkan är nöjd med den plats, som honom efter ålder och värdighet vid Sockenstämman anvisas." Olof Ersson tar då tillbaka sin gåva, och klockan var f.ö. redan ankommen från Härnösands packhus midsommarafton 1847. Ordföranden, pastor Nordenberg tillfrågar nu bekymrad sockenmännen, "huru ersättning kunde erhållas för den ^{u/}slunda bortdunstade gåfwan." - "Härpå förklarades Olof Hansson i Dahlom, att då Olof Ersson i Utanö befanns så wankelmodig i sin löften och beslut... han /Olof Hansson/ fann sig föranlåten att Ensam ansvara äfwen den bristande summan 200 Rdr." - Olof Hansson begärde icke hedersplats i livstiden men fick i stället en bemärkt plats på kyrkogården. Numera markerar en liten sten med otydliga bokstäver denna grav.

Denne Olof Hansson måste ha haft sin själ i gudstjänstens liv. 1848 hämtar han till Hemsö kapell två äldre hässhakar från domkyrkan i Härnösand för lån eller eventuellt inköp. Man lånar också en av dem så pass länge, att pastor Wagenius 1859 anser, att man för skam skull bör köpa den, och priset blir 10 Rdr, men så står han också i fullskrud i den omålade och oinredda kyrkan, upplyst om julmorgonen med dyrbara talgljus.

En ämbetsberättelse från 1890 säger visserligen, att barndop liksom vigslar förekommer mer sällan i kyrkan, men så sent som 1926 klagar pastor Wiking, att kyrkan icke äger en dopfunt eller dopskål. En funt skänkes dock 1928 av barnen efter Elisabet och John Nordén på Åbord, förut i Utanö. Att man ändå vid sekelskiftet hade intresse för kyrkans prydnad visar ett förslag om att ingå till kommunalstämman med anhållan, att en altarduk finge inköpas av hundskattemedel. - En kristallkrona köpes med prydnadsfondens medel 1929, och senare har kyrkliga syföreningen utökat kyrkans textilier och silverförråd vid skilda tillfällen.

- oOo -

Kyrkans orglar är värda ett särskilt kapitel. Pastor G E Öhstedt får 1870 stämman att inköpa en orgel för 100-200 Rdr, troligen den "kammарorgel i hjälpligt stånd", som biskop Landgren beskriver. 1878. Öhstedt fick bekymmer för sitt initiativ. Orgeln befanns vara icke tillräcklig att leda sången, och prästen köper in den för egen räkning. Men eftersom den första gången inköpts av insamlade medel, stode det envar fritt att hos pastor ta tillbaka sina en gång givna skärvar. 1881 får kyrkan en begagnad piporgel från Mo kyrka, 1901 bygger orgelbyggaren Alm från Boden en ny orgel om åtta stämmor, och den nuvarande orgeln på tio stämmor har Gustaf Hagström i Härnösand byggt 1953.

Det nya påfundet med orgel kom att utgöra en viss brytning med den gamla klockareinstitutionen. 1863 begär klockaren Olof Öhman löneökning men förvägras och avgår. Då tillsättes såsom tillförordnad klockare torparen Jonas Sundell, och därmed börjar vi följa ett namn, som återkommer i olika uppgifter in på 1900-talet. Men från början tycks man icke uppskatta den mannens förtjänster. 1871 tillkännager ordföranden, att Jonas Sundell "loft att tillsvidare bestrida klockartjensten på mot förut varande lön" (det betyder kr 1:50 pr rök och 25 öre pr toppare och inhyses) "såvida helsa och omständigheter det medgåfwe." Men när nu den orgel, som församlingen beslutat inköpa, hitförväntas i vår, beslöts, att orgelspelning skulle i framtiden vara förenad med klockartjensten utan att lönen därå förhöjdes, emedan det icke ansågs

tyngre att spela än att såsom nu sker ofta mest ensam sjunga." Tro-
ligen var också Sundells röstresurser ~~vida~~ överlägsna orgelns ljud-
effekter, eftersom man som nämnts snart ville sälja orgeln till
kapellpredikanten.

Jag nämnde Jonas Sundells namn. Han dog 1910 och får stå som re-
presentant för de trotjänare, som bland vimlet av namn i böckerna
har tjänat sin församling i decennier. Sundell fick ofta byta ut
klockarbänken mot predikstolen vid klockarmässor. - Vi möter under
en lång följd av år kyrkvärden Anders Jonsson, vidare läraren ~~xxx~~
Daniel Vallgren, i tjänst mellan 1887 och 1922, död 1930. Också vår
tids Hemsö har trotjänare: Vid jubileet tjänstgörande kantorn Axel
Johansson, kantor och folkskollärare mellan 1928 och 1955, kyrkväk-
taren och kyrkvärden Bror Karlström sedan 1932 samt, utanför alla
protokoll och officiella poster fru Hildur Fröberg, körmedlem sedan
1903 och 1965 fortfarande aktiv. Många måste här bli förbigångna,
andr är glömda, men Herren känner de sina.

- oOo -

När vi nu lämnar kyrkobyggnaden, får jag kanske skjuta mellan
en stilla undran från en och annan läsare: Vad blev det av med det
gamla kapellet? På framställning av pastor i Säbrå beslutar stämman
i mars 1865 sälja kapellet till Lungö fiskelag för 150 Rdr på vill-
kor, att lungöborna själva river det men hemsöborna fraktar virket
till Prästhushamn. Denna transaktion kom icke till stånd. Ty 1876
beslutar kyrkostämman utlysa auktion på kapellet. Tydligt blev det
affär denna gången, ehuru intet nämns om köpare eller köpeskillning,
men 1886 vet komminister August Klum på Hemsö berätta, att det gamla
kapellet kommit till Härnösand, "där det är beläget i Gådeå och tjänst-
gör som slakteri. Sakristian, som även såldes, har degraderats till
fåmahus på Klippen." Sic transit...

- oOo -

Nå, var möter då det allra viktigaste, skatten i lerkärlet, temp-
let av de levande stenarna? Det säger sig själv, att den Helige An-
des verk och ett kristet församlingsliv fångar man inte in mer än
styckevis vid studium av kyrkostämmoprotokoll. 1850- och 60-talens
aktstycken visar också från Hemsö lilla värld, att den svenska folk-
skolan är kyrkans verk, grundat på barndopet. Mycket snart byggdes
skolhus och senare även slöjdskola vid kyrkan, och Kojbacken och Sanna
fick dela på en flyttande skola. Man ville underdånigst följa givna
förrordningar i allt utom möjligen beträffande lärarnas avlöning. De

första prästerna, i varje fall Nordenberg och Öhstedt, var också skollärare på ön. - Jag har tyvärr icke kommit åt kyrkorådsprotokollen från periodens första decennier, men sockenstämmorna upp- tagas desto mer av församlingens diakonala plikter i fattigvården. Låt mig ta ett enda exempel: 1853 rapporterar vederbörande sexman, att en inhysesman i Kojbacken icke lämnade sin sjuka hustru någon del av det tillskott i mat, "som genom sista Fattigstyrelsens beslut blivit bestämt, dels saknade hö till utfodring av deras getkreatur. Beslöts... tillsäga den hemmansägare, under vilken torpet hör, att ditforsla så mycket fourage, att getkreaturen icke gjöte döden av svält samt ordna med mat, och det i morgon måndag." Något senare går socknemännen i borgen för mannens hustru under den tid som hon skall få vara på lasarettet i Härnösand. Snart nog samma år rapporteras, att mannen, "som blivit hit in på ön beledsagad för att livnära sig med sockengång men vilken för sin snuskighet, osnygghet och orenlighet icke av någon kunde husbergeras, beslöts hemforsla honom till hans hustru i Kojbacken, som ju genom ed vore förbunden att taga sig an hans skötsel. Tillika beslöts att i afton (söndagsaftonen V) gå runt och samla ihop mjöl och två kappar potatis pr seland." Nästa stämma är paret föremål för behandling igen. Hustrun hade inlämnat en skrift, däruti hon sade sig, "i anseende till de dagl hugg och slag som hon måste av sin man uppbära, icke kunde fortsätta sin vård enl stämmans beslut." Beslutet blir nu, att mannen åter får rätt till sockengång, men skall hustrun följa honom för att sköta honom. Än en gång behandlas ärendet: Man försöker övertala en ensamstående äldre och medellös man att flytta till parets hem och hjälpa dem med ved etc.

Rösträtten var visserligen begränsad till de besuttna, d v s ägare till i mantal satt jord, men försörjningsbördan på dessa tjugo måste också ha varit påfrestande. Församlingen räknade ju vid denna tid omkring 475 personer. Vid sekelskiftet skrives i ämbetsberättelse till visitation, att de fattiga i Högsjö och Hemsö utackorderas på kommunens bekostnad, varvid mindre hänsyn togs till kostnaderna än därtill, att den fattige får ett gott hem.

Hälsan tiger still, och om gudstjänstlivet nämns helt naturligt icke mycket i kyrkostämmoprotokollen. 1878 hålles 10 à 12 nattvards- gångar pr år. 1890 har antalet gått ner till 4 à 5 , vid sekelskiftet ännu färre men med 75 à 100 kommunikanter pr år 1915 - 1920 28 58-

hållandena var besvärliga genom att komministern också måste under långa tider uppehålla kyrkoherdetjänsten i Högsjö, blir det vissa år blot en nattvardsgång pr år och mycket få deltagare. Detta har väl präglat församlingen in i senaste tid, om ock några få glädjande tecken på förbättring kan skönjas.

Men gemenskaplivet har funnit andra former. Pålysningsböckerna från 1897 ger en desto brokigare bild av aktiviteterna. Stämmorna är förvånande täta, man ligger sannerligen inte på ärendena; som regel hålles de efter högmässan. Andligt och världsligt är icke åtskilt: "Bibelförklaring hålles i afton kl 4 i skolsalen, varefter skolrådet omedelbart sammanträder." Dessa år hålls nästan som regel två gudstjänster om söndagarna, undantagandes den tisd, då fiske pågår. Speciellt under komministern Nils Magnus Östgrens korta tid vid sekelskiftet synes livaktigheten ha varit stor, men redan under August Klums tid insamlade syföreningen mellan 400 och 500 kronor till Kyrkans och Ev.Fosterlandsstiftelsens mission och de nödlidande i Indien. Kollektorna i kyrkan kunde däremot vid denna tid stiga till 30 kronor under ett år. - På 80-talet hade pastor Klum startat söndagsskola, som 1924 återupptages verksamheten, nu med ekonomiskt stöd av en donation. 1870 finns ett lånebibliotek, 1903 uppträder sångföreningen för första gången i Kojbacken (grundaren pastor Östgren utgav 1907 i Stockholm skriften Den kyrkliga musikens ^{och} sångens förbättring. Ett önskemål för vår svenska kyrka). På 20-talet gästar redaktör Albert Viksten föreläsningföreningen, 1929 håller sig församlingen med egen stråkorkester! Templarlogen Mannamod nämns med uppskattning sedan starten 1896 (även den verkade för missionen i början) "och sabbatens helighållande synes vara i tilltagande;" skrivs några år senare, "mest i Hemsö, der inga rusgifvande drycker äro åtkomliga. Även de fåtaliga kolportörsbesöken uppskattas av prästerna. Möjligen är den lilla samlade socknens livaktiga gudstjänstliv vid denna tid en anledning till omdömet i en ämbetsberättelse: "Hemsö synes vara den otacksammaste jordmånen för all sekterism." Någon märkbar väckelse synes under perioden icke ha berört öbefolkningen. Eller var denna församling så präglad av lågkyrklig och pietistisk fromhet, att församlingen som sådan - och icke missionsföreningar - sänder ombud till Fosterlandstiftelsens distriktsmöten i Härnösand. Intressant i sammanhanget är också pastor Fridolf Risbergs andliga utveckling. Denne, som var komminister på ön 1875 - 1879, avsåg sig prästämbetet 1882 på grund av samvetsskäl vid k rkolärans

"samvetsskäl vid kyrkolärans förkunnelse och ej ansåg sig duga till präst." (Bygdén:Härnösands stifts Herdaminne). - 1900-talets första decennier präglas i någon mån av prästbrist i pastoratet, under 30- och 40-talen går livet sin stilla ovh gilla gång, och den fryntlige västkustprästen Arthur Norne befinner sig på sina dagliga, aldrig protokollförda hembesök.

Konfirmationsläsningen på Hemsö har varit populär, ~~stämmandet~~ i synnerhet från Säbrå- och högsjöbornas sida. Tre fjärdedelar och mer av årsantalet konfirmander kunde vara från annan församling. Orsaken var väl dels, och framförallt, att lästiden här på ön var koncentrerad, ofta till vårvintern, dels att man här icke höll så noga på avgångsbetyg och minimikunskaper. - Den tomma prästgården efter 1959 torde möjligen vara^{en} anledning bland andra till en viss kris i de senaste årens nattvardsläsning, samt naturligtvis en annan orsak, skuggan över ön: Befolkningsminskningen. Om kommunalskatten inklusive kyrkoskatt år 1928 utgjorde inalles kronor 1:90 pr skattekrona och sedan stigit betydligt (varvid också bör ihågkommas, att flera medlemmar av Kempe-släkten vid den tiden var kyrkoskrivna i församlingen), visa folkmängdstalet en motsatt kurva. Toppen nåddes 1878 med 505 personer, sedan har antalet hemsöbor visserligen med ganska tvära kastningar år från år hållit sig mellan 400 och 480, till dess det på 40- och 50-talen rasar utför, så att församlingen dags dato (okt 1965) räknar c:a 180 själar, stiftets icke till ytan men till folkmängd minsta församling, liksom dess yngsta. Öns sommargäster är betydligt flera till antalet.

- oOo -

100 år är ingen lång tid i en hembygds utforskning. Trots det förnimmes tidens puls i denna församlings kropp och dess kyrka och kyrkoböcker: Släktena skifta som löv i lund, när sommaren är förliden. Pålysningsbokens lokalfärgade anteckningar griper en. Samma gudstjänstmenighet har sett den unga modern kyrkotagas, sedan med bestörtning hört en annan tacksägelse över sjömannen John Olof Norell, ombörd på britiska fartyget *Loyal Briton* omkommen genom drunkning i Medelhavet på väg till Malta, och efter slutad gudstjänst skottas gravarna igen efter ett spädbarn och en gammal man, kanske från samma gård.

"Denna skatt hava vi i lerkärl." Lerkärlat kyrkan är fattig och enkel, och församlingen är en församling av syndare. Och dock är den rik, såsom en liten lem i den världsvida kristenheten äger vi dock Samma Guds Ord, samma sakrament och mässa, samma lovsång och bön och bönhörelse, ty även här bor förvisso Guds